

УДК 347.6

<https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.10>orcid.org/0000-0001-6394-1834

© Пономаренко О.М., 2022

О.М. Пономаренко

**ПРАВО НА ШЛЮБ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ
І ПЕРСПЕКТИВИ**

O. Ponomarenko

**THE RIGHT TO MARRY: HISTORY,
MODERNITY AND PERSPECTIVES**

Анотація. У статті досліджується природно-правовий зміст права на шлюб. Метою статті є його аналіз і визначення функції держави щодо його гарантування та захисту на різноманітних етапах розвитку суспільства з подальшим прогнозуванням перспектив розвитку шлюбного права. Автор обґрунтовує думку, що право на шлюб належить кожній особі, незалежно від волі держави. Кожна людина має це право незалежно від раси, національності, релігійної належності, сексуальної орієнтації та інших особливостей, які індивідуалізують її. Особа самостійно, своєю волею, незалежно від волі інших осіб приймає рішення щодо вибору форми організації сімейного життя. Завданням держави є створення умов для реалізації людиною свого права на шлюб та надання гарантій його здійснення та захисту. Держава також має забезпечити рівність сімейно-правового статусу всіх осіб, незалежно від того, в якій формі організації сімейного життя вони реалізують своє право на шлюб. Нормативне регулювання шлюбних відносин має здійснюватись на принципах надання більших можливостей для кожної людини, незалежно від її особливостей. Обмежувальні заходи з боку держави в цієї сфері мають бути зведені до мінімуму.

Ключові слова: право на шлюб, сімейно-правовий статус, гарантії держави, договірні форми організації сімейного життя.

Abstract. The purpose of the article is the study of the natural legal essence of the right to marriage and determining the role of the state in its guarantee and protection at different stages of the development of society, followed by forecasting the prospects for the development of marriage law

Result and conclusion. The article explores the natural legal essence of the right to marriage. Marriage refers to a voluntary (contractual) form of organization of family life aimed at cohabitation, connected by common life and mutual rights and obligations. The right to marry belongs to every person, regardless of the will of the state. Everyone has this right regardless of race, nationality, religious affiliation, sexual orientation, and other characteristics that individualize a person. A person independently, by his own will, regardless of the will of other persons, decides on the choice of the form of organization of family life. The task of the state is to create conditions for a person to exercise his right to marry and provide guarantees for its implementation and

protection. The state must also ensure equality of the family legal status of all persons, regardless of the form in which the organization of family life realizes its right to marriage. Regulatory regulation of marital relations should be based on the principles of granting greater opportunities for each person, regardless of their characteristics. Restrictive measures on the part of the state in this area should be minimized.

Keywords: the right to marriage, family legal status, state guarantees, contractual forms of organization of family life.

Постановка проблеми. Шлюбні відносини існують об'єктивно, їх існування не залежить від волі держави, та й виникли вони раніше, ніж утворилася сама держава. За словами Арістотеля, «природа зробила людину настільки більш схильною до шлюбу, ніж до державотворення, наскільки сім'я є необхіднішою за державу й виникає раніше, ніж сама держава»[1]. Саме тому право на шлюб визначається як природне право людини.

Природно-правовий зміст шлюбу визначали ще римські юристи. Так, у Дигестах Юстиніана міститься цитата Ульпіана, згідно з якою право на шлюб належить до природних прав людини, тобто таких, яким природа навчила все живе: адже це право належить до об'єднання чоловіка та жінки, які ми називаємо шлюбом, сюди ж народження дітей, сюди ж виховання; ми бачимо, що тварини, навіть дикі, мають знання цього права [2]. До природного права належать всі значні щодо права приписи природи, яким, безумовно, є право на шлюб.

Згідно з доктриною природних прав, люди від народження мають невіддільні та незалежні від позитивного закону права, які ніхто не може відчувати [4, с. 21–22]. Права людини покладають на державу такі зобов'язання: заборона втручання держави у сферу індивідуальної свободи, а також вимоги щодо поваги до прав людини, їх забезпечення, захисту та сприяння реалізації [5, с. 474]. Права людини покладають на державу також і зобов'язання у сфері міжнародного права. У міжнародних актах закріплено міжнародні стандарти у сфері прав людини, а держави відповідно до ст. 55 та 56 Статуту ООН зобов'язуються здійснювати спільні та самостійні дії для дотримання прав людини та основоположних свобод.

2019 року були внесені зміни до преамбули Конституції України, які закріпили незворотність європейського курсу розвитку України, що передбачає зокрема гармонізацію українського законодавства із законодавством ЄС. Саме такою є мета авторів Концепції оновлення Цивільного кодексу України, вони зазначають, що основним напрямом рекодифікації Цивільного кодексу є його подальша «європеїзація». Особливо актуальним є цей процес у сфері сімейного права, зокрема щодо питання створення ефективного механізму реалізації права на шлюб. У зв'язку з цим важливим є дослідження змісту права на шлюб,

його генезису та перспектив розвитку з огляду на новітні тенденції європейського та міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Право на шлюб досліджували у своїх працях юристи, філософи, соціологи, демографи та інші. Перед кожним поколінням вчених з'являлися нові виклики, які були обумовлені певним етапом розвитку суспільних відносин і функцією держави щодо регулювання шлюбних відносин. На сьогодні актуальним є питання лібералізації шлюбного законодавства, тобто зменшення функції держави в правовому регулюванні шлюбних відносин. Сучасні проблеми шлюбного права досліджуються в працях таких українських цивілістів, як В. І. Борисова, І. В. Жилінкова, Л. В. Крайська, М. В. Менджул, О. В. Розгон, З. В. Ромовська та ін. Однак, на жаль, нині в сучасній цивілістиці не розглядається природно-правовий зміст права на шлюб.

Метою статті є дослідження природно-правового змісту права на шлюб і визначення функції держави щодо його гарантування та захисту на різноманітних етапах розвитку суспільства з подальшим прогнозуванням перспектив розвитку шлюбного права.

Виклад основного матеріалу. У суспільстві на будь-якому етапі розвитку завжди існували альтернативні форми організації сімейних відносин. Вони відрізнялися залежно від місцевості проживання, релігії, інших факторів. Ф. Енгельс, цитуючи проф. Моргана у своїй монографії «Походження сім'ї, приватної власності і держави», зазначає, що сім'я – активний початок; вона ніколи не залишається незмінною, а переходить від нижчої форми до вищої у міру того, як суспільство розвивається від нижчої ступені до вищої [6].

Існує багато наукових досліджень, в яких вивчаються форми організації сімейного життя, що існували та існують у різноманітних культурах, а також фактори, які впливають на форми сім'ї. Наприклад, Ш. Монтеск'є пояснює існування моногамії, полігамії або поліандрії географічними умовами, в яких проживає народ. Так, він зазначає, що в спекотному кліматі у людей менше потреб, а тому необхідно менше коштів для утримання дружини та дітей. Отже, він дійшов висновку, що там можна мати й більшу кількість дружин [7].

На форми організації сімейного життя впливає релігія. На релігійних нормах базується зазвичай і національне сімейне законодавство. Це обумовлено тим, що достатньо тривалий час (після падіння Римської імперії і до Великої французької революції) шлюбні та сімейні відносини були під авторитарним впливом церкви. Ситуація зазнала змін в епоху Великої французької революції, коли здійснився перехід шлюбу з-під опіки церкви, під владу виключно держави. Але саме під впливом релігійних уявлень у національних сімейних законах і були визначені імперативні вимоги до світського (цивільного) шлюбу.

У процесі визначення таких імперативних вимог щодо цивільного шлюбу в багатонаціональних, мультикультурних, мультирелігійних країнах актуальною є проблема необхідності та можливості врахування традицій побудови шлюбних відносин різноманітних етнічних та релігійних груп.

Показовим прикладом дискусії з цього питання є аналіз А. Л. Боровіковським проекту Цивільного уложення Російської імперії з питань регулювання шлюбних відносин. Він зазначав, що серед корінних положень шлюбного права проект проголошує і принцип моногамії, але за невеликим винятком: «полігамія терпима лише в магометан і в язичників, наскільки вона допускається їхнім віровченням». У зв'язку з цим вчений намагається вирішити питання пристойності в цивілізованому законодавстві «санкції полігамії (коли закон говорить, що «полігамія терпима», тим самим він дозволяє її, узаконює?)». Відповідаючи на це запитання, він зазначає, що в разі, якщо моногамію вважати виключно результатом релігійних вчень, то, напевно, і полігамія має повне для себе виправдання в релігійних вченнях, які його допускають. Але в цивілізованих суспільствах полігамія не допускається не лише тому, що вона протистоїть їхній релігії, а тому, що вона не може бути формою шлюбу, яка протистоїть цивілізації. Він наполягав, що віротерпимість зобов'язує допускати форму шлюбу, тобто шлюбну священнодію, за правилами кожного з віровчень, але в питанні кількості дружин або чоловіків віротерпимість має поступитися потребам державної користі [8]

Цивільне уложення так і не було прийняте, але в процесі наступної кодифікації сімейного законодавства шлюб імперативно був визнаний державою як сімейний союз жінки та чоловіка, що був заснований на принципі моногамії. Таке визначення шлюбу повною мірою відповідало традиціям християнської релігії на європейській частині території Російської імперії. Але традиції той частини населення, яке сповідає мусульманську релігію, не були враховані.

З такими викликами, щодо дотримання традицій, релігійних поглядів, індивідуальних особливостей певних категорій населення стикаються також і сучасні правові системи, а також міжнародне право. Особливо це актуально в період глобалізації.

У дослідженнях науковців тривалий час переважала домінувала думка щодо неможливості уніфікації норм сімейного права, саме тому, що воно залежить від традицій та релігійних поглядів переважної більшості населення держави. Так, К. Х. Наймаєм зазначав, сімейне право є предметом, в якому традиція буде перешкоджати спробі гармонізації на всіх державних кордонах, і зближення буде важко здійснити. Аргумент полягав у тому, що сімейне право особливо визначається культурними факторами різних країн, які відрізняються один від одного та на які впливають етика та релігія [9].

Але реальність показує, що проблеми, з якими стикаються люди у сфері сімейного права є спільними, незалежно від того, до якої національності належить чи яку релігію сповідує людина, на території якої держави проживає.

Більшість країн, які належали до європейської цивілізації, протягом тривалого часу визначали поняття «шлюб» як моногамний різностатевий союз. Ф. Енгельс писав, що вивчення старобутньої історії демонструє нам становище, в якому чоловіки живуть у полігамії, а їхні жінки одночасно в поліандрії, і тому діти кожного з них є спільними. Перехід до кінцевого стану одношлюб'я зазнає певних змін. Ці зміни стосуються спільних шлюбних зв'язків. На думку д-ра Ф. Мюллер-Лієра, лише на ступені цивілізації, коли розвивається держава, яка корінням своєї сили вважає в урегулюванні шлюбного життя, тенденція до заміни полігамії моногамією стає такою, що домінує [10].

Марк Гольфедер, аналізуючи американське сімейне законодавство, з цього питання зазначає, що закон і релігія впливають одне на одне по-різному. До минулого століття світське право, зокрема американське, майже несвідомо успадкувало й приймало ідеологічні категорії, які були створені західними релігіями. Це було прийнятно для тих категорій, які впливають з юдейсько-християнської традиції. Наприклад, хоча цивільні закони шлюбу не є релігійними, але визнавали, що шлюб є постійним союзом між одним чоловіком і однією жінкою (можливо, з метою народження дитини) і нікому більше не має бути дозволено бути частиною цього союзу [11].

Визначення шлюбу як моногамного гетеросексуального союзу закріплено і в міжнародних актах. Так, відповідно до ст. 12 Європейської конвенції з права людини чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

У національних сімейних законодавствах, навіть у національних Конституціях також шлюб тривалий час переважно закріплювався як сімейний союз жінки та чоловіка. Так, відповідно до ст. 51 Конституції України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки й чоловіка.

Таким чином, європейські держави достатньо довго визнавали та гарантували право на шлюб лише у формі моногамного гетеросексуального союзу, зареєстрованого у визначеному порядку, і таке визначення шлюбу не викликало жодних нарікань у населення.

Але лібералізація європейського суспільства зробила актуальним питання щодо визнання та захисту державами й інших, альтернативних шлюбу форм сімейних відносин. Через визнання плюралізму форм сім'ї у сучасному суспільстві існує практика ЄСПЛ. Так, у справі Джонсон та інші проти Ірландії ЄСПЛ вирішив, що поняття сім'ї у ст. 8 Конвенції не обмежується виключно

відношеннями, які засновані на шлюбі, а може охоплювати інші *de facto* «сімейні узи», де сторони мешкають спільно поза шлюбом.

Плюралізм форм організації сімейного життя закріплений і в СК України. Так, відповідно до ч. 4 ст. 3 СК України сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, що не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства. До інших форм створення сім'ї, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, відповідно до сімейного законодавства України належать *de facto* сімейні відносини між жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю та не перебувають у шлюбі між собою та в будь-якому іншому шлюбі. І шлюб, і сімейні відносини *de facto* сімейний закон України розглядає лише як відносини гетеросексуальні, визначаючи їхній суб'єктний склад: чоловік, з одного боку, та жінка, з іншого. Майнові відносини таких суб'єктів регулюються також і як майнові відносини подружжя, якщо інше не передбачене письмовим договором між ними.

Таким чином, відповідно до сімейного законодавства України між шлюбом та *de facto* сімейними відношеннями існують спільні риси та відмінності. Спільним між цими стосунками є те, що, по-перше, вони складаються між гетеросексуальними особами; по-друге, особи вступають у такі стосунки з метою створення сім'ї; по-третє, за загальним правилом, майно, яке набуто під час цих відносин належить жінці та чоловіку на праві спільної сумісної власності; по-четверте, вони ґрунтуються на вільній волі суб'єктів, тобто є договірною формою організації сімейного життя.

Але між ними існують й істотні відмінності: по-перше, шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Саме факт державної реєстрації шлюбу є його конституційною ознакою, єдиною санкціонованою формою сімейного союзу; по-друге, лише шлюб є підставою для виникнення між особами правового статусу подружжя. Відповідно до ч. 2 та 3 ст. 21 СК проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення в них прав та обов'язків подружжя. Також і релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу було здійснено до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану. Таким чином, гетеросексуальним парам закон надає право вибору – або укласти шлюб, або проживати у відносинах *де-факто*.

Але СК України жодним чином не регулює сімейні відносини між особами, які проживають в одностатевих союзах. Незважаючи на те, що ч. 4 ст. 3 СК містить певну кількість підстав для виникнення сім'ї і закріплює фактично лише два обмеження щодо них, сімейно-правовий статус осіб, які

проживають в одностатевих союзах, у законодавстві не визначений. До підстав, за якими сім'я не може утворюватися, належать такі: по-перше, сім'я не може бути заснована на підставах, які заборонені законом. Заборони щодо проживання в сім'ї гомосексуальної форми у національному законодавстві відсутні; по-друге, сім'я не може бути заснована на підставах, які суперечать моральним підставам суспільства. Авторка проекту чинного СК професор З. В. Ромовська 2003 року, коментуючи цю норму, зазначала, що проживання однією сім'єю якраз і є прикладом підстави, яка суперечить моральним засадам суспільства [12, с. 21].

Але з 2003 року деякі уявлення українського громадянського суспільства зазнали істотних змін. І в публічному просторі все частіше з'являються ініціативи щодо визнання у гомосексуальних пар права на шлюб. Так, у червні 2022 року в офіційному інтернет-представництві Президента України з'явилася петиція щодо легалізації одностатевих шлюбів в Україні, яку підтримали 28 592 людини. У своїй відповіді Президент України зазначив, що в умовах воєнного або надзвичайного стану Конституція України не може бути змінена (стаття 157 Конституції України). Водночас уряд напрацьовував варіанти рішень щодо легалізації в Україні зареєстрованого цивільного партнерства в межах роботи з утвердження та забезпечення прав і свобод людини [13]. Цей процес, безумовно, є важливим з огляду на євроінтеграційні процеси, які запроваджені в Україні.

У країнах західної цивілізації боротьба за рівність шлюбних прав незалежно від сексуальної орієнтації почалась ще в другій половині ХХ століття. Спочатку і національні законодавства європейських країн, і практика ЄСПЛ розглядали одностатеві сімейні союзи лише як альтернативу шлюбу з певними обмеженнями щодо сімейних прав таких осіб (наприклад, права на усиновлення), потім з відміною певних обмежень, але все ж таки ще з невизнанням за одностатевими парами права на шлюб та правового статусу подружжя. Таким чином, деякі держави визнали за особами однієї статі право на створення сім'ї, але через перебування у схожих зі шлюбом, але інших союзах (партнерствах). Тобто за особами однієї статі було визнане право на створення сім'ї, але не право на шлюб. Такий підхід мав значну кількість критичних зауважень.

Прихильники визнання за одностатевими парами права на шлюб наполягали на застосуванні доктрини рівного захисту, за змістом якої держава має застосувати однакові механізми з особами, які знаходяться у аналогічному становищі. Вони зазначають, що основна відмінність шлюбу та цивільного партнерства визначена лише в назві, а тому особи, які перебувають у шлюбі, і особи, які перебувають у одностатевих партнерствах, знаходяться в аналогічному положенні, а тому до них необхідно застосувати принцип рівного захисту [14]. Таким чином, правозахисники наполягали на визнанні за особами, які

перебувають в альтернативних шлюбу сімейних союзах, правового статусу члена сім'ї зі всіма правами та гарантіями.

Саме такий підхід є основним у Резолюції 2239 (2018) «Приватне та сімейне життя: досягнення рівності незалежно від сексуальної орієнтації», яка була прийнята 10 жовтня 2018 року ПАРЄ. Відповідно до неї Асамблея закликає держави-члени Ради Європи привести свої конституційні, законодавчі, нормативні положення та політику щодо одностатевих партнерів у відповідність до прецедентного права ЄСПЛ у цієї сфері й забезпечити, щоб в одностатевих партнерів була певна правова база, яка забезпечує визнання та захист їхніх союзів, надати рівні права одностатевим та гетеросексуальним парам щодо спадкування та оренди, забезпечити, щоб партнери однієї статі незалежно від правового статусу їхнього партнерства, кваліфікувалися як утриманець з метою медичного страхування тощо.

На сьогодні право на реєстрацію шлюбу між особами незалежно від статі визнане в 31 країні. Але все ж таки більшість країн не визнає за одностатевими парами права на шлюб.

У процесі боротьби окремих осіб за визнання за ними права на шлюб актуальною стає проблема функції держави в регулюванні шлюбних відносин.

О. І. Покровський з цього питання зазначав, що держава здійснює ту функцію, яку раніше здійснювала церква. У процесі юридичного нормування шлюбу основними є не інтереси подружжя як приватних осіб, як деяких «самоцінностей», а інтереси чогось, що є поза них. Якщо церква охороняла шлюб як релігійне таїнство в ім'я вищих трансцендентних благ, то зараз держава охороняє його як деяку соціальну установу в ім'я тих або інших земних інтересів суспільства. Звісно, шлюб є не лише низинною, але й вищою метою людського існування; він має велике значення і для держави, зокрема як установа, в якій народжуються та виховуються діти [15].

Сучасні науковці також визначають особливість соціальної функції шлюбу, яка виражається саме в народженні та вихованні дітей. Так, група американських вчених, досліджуючи зміст шлюбу, дійшли висновку, що якби люди відтворювалися безстатевим способом, то органічний тілесний союз, отже, міжособистісний союз був би неможливим, жоден вид союзу не мав би значення. Саме розуміння того, що парні відносини майже не мають сенсу і не мають людської потреби, крім союзу репродуктивного типу, визначають шлюб як тип союзу, який формується його розумінням і реалізується через продовження роду та виховання дітей. Тільки цим можна пояснити його істотні особливості, які мають менший сенс в інших відносинах. Оскільки шлюб однозначно задовольняє істотні потреби таким структурованим способом, він має регулюватися для загального блага. А потреби тих, хто не може одружитися (навіть через природні чинники), можуть бути задоволені іншими

способами. Шлюб, який визначено як подружній союз чоловіка та дружини, дійсно існує для блага дітей, для блага подружжя і для загального блага суспільства [16].

Народження дитини, безумовно, не є метою кожної людини, яка укладає шлюб. Від відсутності дітей, навіть відсутності намірів щодо їх народження, шлюб не перестає бути шлюбом, це не є підставою для визнання його недійсним. Як зазначав І. Кант, статеве спілкування за законом є шлюбом (*matrimonium*), тобто з'єднанням двох осіб різної статі заради довічного володіння статевими властивостями один одного, але для правомірності цього зв'язку зовсім не потрібно, щоб людина, яка одружується, ставила перед собою цю мету; в іншому випадку шлюб розривався б сам собою після того, як припинялося б дітонародження [17]. Однак все ж таки середньостатистична людина, укладаючи шлюб, хоча може й не мати на меті народження дитини, але допускає це, а більшість людей навіть прагнуть цього.

Народження дитини в шлюбі є настільки природним, що протягом тривалого часу, навіть в ті часи, коли розірвання шлюбу практично не допускалося, безпліддя (особливо жінки) було підставою для розірвання шлюбу за ініціативою іншого з подружжя (чоловіка). Навіть у чинному СК України закріплено, що небажання чоловіка мати дитину (відмова дружини від народження дитини) або нездатність його (її) до зачаття дитини може бути причиною для розірвання шлюбу (ст. 49, 50 СК).

Саме в народженні дітей, їхньому вихованні та утриманні і полягає цінність шлюбу та сім'ї для держави та суспільства. Саме тому для держави сім'я і шлюб є її основою, які вона має охороняти та захищати, що виражається і в закріпленні імперативних вимог щодо шлюбу. Держава, керуючись суспільними інтересами, вирішує, які форми організації сімейного життя визнавати, які не визнавати, а які навіть забороняти. Саме держава в сучасному праві визнає право на шлюб за певними категоріями суб'єктів. І в цьому полягає глибинна суперечність. Якщо право на шлюб є природним правом людини, то чому держава визнає це право не за всіма людьми, а лише за певними суб'єктами? У який спосіб держава визначає відповідність імперативних вимог щодо шлюбу інтересам та потребам суспільства? Чи має право держава враховувати потреби тих категорій населення, які не належать до його більшості?

Як зазначає М. Козюбра, деякі політичні сили і нині нерідко продовжують маніпулювати «загальною волею», тобто «волею народу» (особливо на пострадянському просторі, зокрема в Україні), намагаючись подати політично визначену волю більшості населення або навіть волю більшості обраних ним представників – депутатів парламенту як виразників волі колективного цілого – народу. Водночас ігнорується той факт, що в сучасній демократичній і

правовій державі народ як «джерело державної влади» є не тільки колективним, «містичним і розпливчастим», за висловом Д. Ллойда, цілим, а й сукупністю громадян, що мають невідчужувані права й свободи, зокрема сферу свободи щодо народу, більшості, яка визначає цю волю, і держави, що її виражає [4, с. 20].

Визнаючи та гарантуючи право на шлюб лише за тими категоріями осіб, які «вписуються» в типовий формат гетеросексуальної пари, держава проводить політику, яка відповідає її інтересам і потребам – здатність до народження та виховання в такій «класичній» сім'ї майбутніх поколінь. У цьому випадку абсолютно не береться до уваги природна потреба в шлюбних відносинах тих осіб, які не є частиною цього формату. Можна довго дискутувати щодо причин існування таких «особливих» категорій осіб (чи обумовлено це природними або соціальними факторами), але такі особи об'єктивно існують в будь-якому суспільстві, незалежно від національності та релігійної належності. Вони є людьми, і у них також є природна потреба до сімейних відносин з людиною, яку вони кохають, з якою в них тісний духовний та сексуальний зв'язок, з якою вони бажають бути і в горі, і в радості, і у хворобі, і в здоров'ї, поки смерть їх не розлучить.

У сімейному законодавстві Королівства Іспанії закріплено, що відносини та спільне проживання пар, яке засноване на коханні, є основної розвитку особистості, яке Конституція проголосила однією з основ політичного порядку та соціального миру. У ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Згідно зі ст. 21 Конституції усі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Ці принципи є чинними й під час реалізації природного права на шлюб, яке належить від природи будь-якій людині, незалежно від раси, релігії, статі, національності, сексуальних уподобань та інших факторів.

У визнанні та гарантуванні права на шлюб за всіма людьми незалежно від сексуальної орієнтації не буде жодної шкоди для суспільства. Навпаки, надання більших можливостей для всіх є відповідною перевагою дозволяючого права над обмежувальним у цьому «мультикультурному» контексті [19, с. 29], особливо в епоху глобалізації.

Варто зазначити, що на сьогодні процес лібералізації шлюбного законодавства не обмежується лише визнанням права на шлюб за одностатевими парами. Вже почалися процеси щодо визнання за людиною права самотійного вибору інших, крім моногамії, форм організації сімейного життя. Так, М. Гольфред у своїй монографії, де він аналізує процес поліаморії, зазначає, що перехід від різностатевих до одностатевих шлюбів є не лише переходом від

союзу двох людей до союзів між кількома особами, він має більш давні традиції у деяких світових культурах. Автор намагається відповісти на запитанням: «Якщо більшість готова здійснити великий перехід, важко розуміти, як вона може сказати «Ні» меншості? Науковець зазначає, що більша частина аргументів, які використовують прибічники одностатевих шлюбів, буде застосовуватися й до багатошлюбних відносин. Він наводить декілька прикладів: якщо визнається гідність союзу двох чоловіків або двох жінок, які бажають укласти шлюб, і в їхній автономії прийняти таке рішення, то чому буде менше гідності у стосунках між трьома особами, які здійснюють свою автономію у прийнятті рішення на укладання багатошлюбного союзу? Якщо одностатева пара має конституційне право на укладення шлюбу, оскільки їхні діти в протилежному випадку «постраждали б від стигми, знаючи, що їхні сім'ї якимось чином не такі..., чому такий аргумент не може бути використаний до сім'ї з трьох чи більше осіб, які виховують дітей» [11]. І далі він прогнозує, що поліаморія як практика мати інтимні стосунки більш ніж з однією людиною одночасно за умови усвідомленості та згоди всіх учасників буде наступним напрямом у цивільному праві.

Зрозуміло, що в такому процесі лібералізації шлюбного законодавства мають бути певні межі. Можна з упевненістю зазначити, що до таких меж свободи у здійсненні права на шлюб належать вимоги щодо віку суб'єктів, з якого виникає право на шлюб, наявності дієздатності в суб'єктів, відсутності близького споріднення. Крім того, такі союзи, незалежно від форми, мають ґрунтуватись на вільній згоді всіх учасників, тобто бути добровільними. Але правовий статус учасників будь-якої форми організації сімейного життя має бути однаковим, що означає єдині підходи щодо нормативного регулювання та захисту особистих та майнових прав суб'єктів. Однак це питання вже окремого дослідження.

Висновки. Дослідження права на шлюб щодо природного права, дозволяє дійти висновку, що право на шлюб належить кожній людині, незалежно від національності, релігійної приналежності, статі, громадянства, сексуальної орієнтації. Шлюбом є добровільна (договірна) форма організації сімейного життя, спрямована на спільне проживання, пов'язана спільним побутом та взаємними правами й обов'язками. Особа самостійно, своєю волею незалежно від волі інших осіб приймає рішення щодо вибору форми організації сімейного життя. Завданням держави є створення умов для реалізації людиною свого права на шлюб та надання гарантій його здійснення та захисту. Держава також має забезпечити рівність сімейно-правового статусу всіх осіб, незалежно від того, в якій формі організації сімейного життя вони реалізують своє право на шлюб. Нормативне регулювання шлюбних відносин має ґрунтуватись на принципах надання більших можливостей для кожної людини, незалежно від її

особливостей. Обмежувальні заходи з боку держави в цій сфері мають бути зведені до мінімуму.

Література *

1. Aristotle. *nicomachean ethics*. nic. eth. 8.14. url.: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=perseus%3atext%3a1999.01.0054%3abook%3d8%3achapter%3d14>;
2. Дигести Юстініана. URL: <https://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Pravo/digest/01.php>;
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х. Право, 2017. Т. 2 Філософія права/ редкол. С. І. Максимов та інші.; Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017;
4. Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. *Право України*. 2021. № 1. С. 21–22 (С. 12–42);
5. Загальна теорія права: підручник/ Петришин О. В. ін. Харків: Право, 2020. С. 474 (568 с.);
6. Friedrich Engels: *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*, 1884. URL: <https://marxwirklichstudieren.files.wordpress.com/2012/11/engels-ursprung-der-familie-usw.pdf>
7. Montesquieu, Charles. *Complete Works*, vol. 1 *The Spirit of Laws*. T. Evans, 1748. URL <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/montesquieu/spiritoflaws.pdf>;
8. Боровиковський А. Л. Бракъ и разводъ по проекту гражданского уложения. URL: https://modernlib.net/books/al_borovikovskiy/brak_i_razvod_po_proektu_grazhdanskogo_ulozheniya;
9. Chloros, A. *The Reform of Family Law in Europe: the Equality of the Spouses – Divorce – Illegitimate children*. Springer Science & Business Media, 2013;
10. Muller-Lyer, F.C. (1912). *Revival: The Family* (1931) (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351241533>;
11. Goldfeder, Mark. *Legalizing Plural Marriage: the Next Frontier in Family Law*. Brandeis University Press, 2017.
12. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 523 с.;
13. Легалізація одностатевих шлюбів. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/144562>;
14. Misha Isaak, "What's in a Name?": civil Unions and the Constitutional Significance of "Marriage". 10 U. Pa. J. Const. L. 607 (2008). URL: <https://scholarship.law.upenn.edu/jcl/vol10/iss3/6>;
15. Покровскій І. А. Основныя проблемы гражданского права. Петроград, 1917. URL.: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Покровский_И.А._-Основны_проблемы_гражданского_права_\(1917\).pdf](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Покровский_И.А._-Основны_проблемы_гражданского_права_(1917).pdf);
16. Girgis, Sherif, Robert P. George, and Ryan T. Anderson. "What is marriage." *Harv. JL & Pub. Pol'y* 34 (2011): 245 p.;
17. Immanuel Kant. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. URL.: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/blog.nus.edu.sg/dist/c/1868/files/2012/12/Kant-Groundwork-ng0pby.pdf>;
19. Antokolskaia M. Family law and national culture. Arguing against the cultural constraints argument. *Utrecht Law Review*, 2008. 4(2). P. 29. URL: <https://www.utrechtlawreview.org/articles/abstract/10.18352/ulr.63/>.